

Onderzoeksredactie Tabak 1.0 – Eindverslag

Periode 1 maart 2017 – 1 augustus 2018

Externe versie

Het Project

Onderzoeksredactie Tabak (ORT) is in maart 2017 van start gegaan op basis van financiering en facilitering door de Vereniging Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde. De vereniging wilde via dit project verandering in het Nederlandse tabaks- en rookontmoedigingsbeleid stimuleren, en tegenwicht tegen de tabakslobby bieden.

In concreto was het doel om de discussie over tabak en rookontmoediging verder aan te jagen door middel van onderzoeksjournalistieke producties, en om zo breed mogelijke aandacht te krijgen voor die producties, door samenwerking met en publicatie in bestaande media. De website van ORT (www.onderzoeksredactietabak.nl) fungeerde dus niet als zelfstandig medium maar als bron van informatie over het project en als verzamelpaats van de publicaties.

De redactie bestond bij aanvang uit twee parttime redacteuren (Krijn Schramade en Ties Keyzer), een hoofdredacteur (ondergetekende, op freelance basis), en één freelance journalist. In de loop van het jaar is zij uitgebreid met een stagiaire en een negental freelance journalisten. Na vertrek van de stagiaire is deze plaats opgevuld door een volgende student, en in 2018 door een derde.

Het project had aanvankelijk een looptijd tot 1 januari 2018 en is verlengd tot 1 september. Intussen werkt de redactie aan een vervolg (zie het eind van dit verslag).

De onderzoeksjournalistieke producties, hun verspreiding en hun impact

De inwerkperiode bedroeg drie maanden. De eerste publicatie verscheen eind juni 2017. In de daaropvolgende 15 maanden (juli 2017 – augustus 2018) heeft ORT een 15-tal onderzoeken voltooid.

1. Schoolpleinen in Friesland nog niet rookvrij (juni 2017)
 - door Karin de Mik
 - onderzoek naar Friese plannen om schoolpleinen rookvrij te maken
 - 2 publicaties (regionaal)

2. Tabaksindustrie sluit exclusieve deals met studentenverenigingen (juli 2017)
 - door Ties Keyzer
 - onderzoek naar exclusieve verkoopafspraken van de tabaksindustrie (met name JTI) met studentenverenigingen
 - primeur voor Trouw
 - daarnaast 28 publicaties: Trouw-bericht werd breed overgenomen in landelijke en regionale pers, in veel studentenbladen, op veel nieuwssites, op een Engelstalige en Duitstalige site, Sheila Sitalsing schreef een lovende column in De Volkskrant
 - NVWA start onderzoek en deelt later boetes uit aan JTI

3. Webshops e-sigaretten negeren reclameverbod (augustus 2017)
 - door Guido van Diepen
 - onderzoek naar webshops voor e-sigaretten en hun omgang met het reclameverbod
 - alleen publicatie op ORT website maar
 - NVWA stelt onderzoek in en deelt later boetes uit
 - follow-up onderzoek en artikel: webshops overtreden reclameverbod NVWA nog altijd massaal (januari 2018)
4. Groningen breekt met BAT Niemeyer (augustus 2017)
 - door Janneke Donkerlo
 - spin-off van onderzoek no. 6: nieuws dat fabrikant BAT op verzoek van Groningen niet langer 'ambassadeur' is van Groningen Promotie
 - 4 publicaties, in het noorden, NOS.nl en Binnenlands Bestuur
5. Tabaksproducenten betalen voor exclusieve verkoop op festivals (sept. 2017)
 - door Ties Keyzer
 - onderzoek naar exclusieve verkoopafspraken van fabrikanten met muziekfestivals
 - primeur voor Trouw
 - daarnaast 21 publicaties (Trouw bericht en ORT persbericht veel overgenomen door andere media (papier en online), radio (NOS op 1, Radio 1) en televisie (Kassa), plus interview met Ties Keyzer op 3FM
 - NVWA start onderzoek (blijkt later een vooronderzoek te zijn)
6. Gemeenten verzwijgen contacten met tabaksindustrie (oktober 2017)
 - Krijn Schramade en Nina Eshuis (stagiaire)
 - groot WOB-onderzoek (Wet Openbaarheid Bestuur), waarin alle Nederlandse gemeenten is gevraagd hoe zij gevolg geven aan de richtlijn van VWS m.b.t. het FCTC-verdrag (over terughoudendheid en transparantie in contacten met de tabaksindustrie)
 - samenwerking met bureau Local Focus (dat regionale kranten bedient) bij de ontwikkeling van een interactieve kaart
 - 35 publicaties (meest papier en online), inclusief radio (Radio 1 en BNR) en RTV Noord
 - via deze media ook tweets naar rond 500.000 volgers
 - vragen van gemeenteraadsleden in Groningen, Amersfoort, Joure en Oosterhout
7. Europese Unie nog altijd open voor tabakslobby (februari 2018)
 - door Ivo van Woerden
 - WOB-onderzoek naar lobby rond mogelijke herziening van EU-richtlijn tabaksaccijns
 - publicatie in Engelse vertaling door Corporate Europe Observatory, en Politico Europe, plus re-tweet door enkele leden van het Europees Parlement
8. Omstreden samenwerking kustgemeentes en tabaksfabrikant in Green Deals smeult 1,5 jaar voort, en follow-up artikel 'NVWA vervolgt sluike-reclame op peukenbakken niet' (februari 2018)
 - door Krijn Schramade en Caspar Bovenlander (stagiair)

- WOB-onderzoek naar de trage beëindiging van de samenwerking tussen strandgemeenten en tabaksindustrie bij het opruimen van peuken; en onderzoek ter plekke naar sluikreclame via de betreffende 'peukenbakken'
 - 8 publicaties in regionale media
 - gemeente Veere verwijderd peukenbakken (vanwege de bedrijfslogo's), Zandvoort en Den Helder plakken de logo's af
 - NVWA vervolgt niet, onder verwijzing naar jurisprudentie die zegt dat de context bepaalt of sprake is van sluikreclame
9. Gemeentelijk rookbeleid mist daadkracht en schiet ernstig tekort (maart 2018)
- door Ties Keyzer en Irene Schoemaker
 - onderzoek naar het rookontmoedigingsbeleid in de G-4 steden en de daaropvolgende G-16 middelgrote steden
 - 6 publicaties in regionale media, inclusief interview onderzoeker Keyzer met TV Enschede en Apeldoorn FM
10. Ministeries verzwijgen nog altijd gevoelige contacten met de tabaksindustrie (maart 2018)
- door Krijn Schramade, Caroline Spilt, Rosa Koenen en Jesse Kloosterhuis
 - groot, negen maanden durend WOB-onderzoek naar contacten van vier ministeries (VWS, EZ, Financiën en I&M) met de tabaksindustrie in 2014-2017, in aansluiting op een eerder vergelijkbaar onderzoek van Stichting Rookpreventie Jeugd, dat in 2013 werd gepubliceerd in Vrij Nederland
 - primeur voor Vrij Nederland (publicatie op web en papier)
 - daarnaast 16 publicaties in landelijke en regionale media
 - daarvan zijn 2 radio-interviews (hoofdredacteur) met Radio 1 en BNR, en 6 in reactie op Kamervragen
 - Kamervragen van D66 en SP aan staatssecretaris Blokhuis (met helaas zwakke antwoorden)
11. NVWA beboet tabaksfabrikant JTI voor studentendeals (april 2018)
- door Ties Keyzer
 - follow-up van onderzoek no. 2
 - primeur voor Trouw
 - daarnaast 20 publicaties in onder meer NU.nl, Telegraaf, Volkskrant, NRC Handelsblad, AD, regionale kranten, studentenbladen en vakpers (Distrifood)
12. Douane werkt innig samen met de tabaksindustrie (mei 2018)
- door Krijn Schramade en Caroline Spilt
 - nadere uitdieping van WOB-onderzoek no. 10 naar contacten van tabaksindustrie met ministeries, toegespitst op de douane
 - primeur voor Vrij Nederland
 - daarnaast 2 publicaties: Radar website en interview Krijn Schramade met BNR Nieuwsradio
 - Kamervragen van SP aan staatssecretaris Blokhuis
13. Fabrikanten betalen tabakszaken illegale bonussen (juni 2018)
- door Guido van Diepen en Tijn Oostenbrink (stagiair)
 - onderzoek naar financiële en andere bonussen voor tabakszaken, die volgens NCWA in strijd zijn met Tabakswet

- eigen persbericht, plus achtergrondartikel 'De marketingstrategieën van de tabaksindustrie na invoering van de tabakswet' in Vrij Nederland
- daarnaast 21 publicaties, veel overname van ons persbericht door onder meer ANP, NOS.nl, NOS Teletekst en NU.nl, Trouw, Het Parool, Het Financieele Dagblad, De Telegraaf, een reeks regionale kranten
- publicitaire highlights: bericht op Teletekst pagina 101 (openingspagina) en Blendle 'must read', Kamervragen tijdens TV-vragenuurtje Tweede Kamer
- Kamervragen DENK plus antwoorden minister, tijdens televisie Vragenuurtje Tweede Kamer, plus toezegging minister van NVWA onderzoek

14. Exclusieve tabaksverkoop op festivals gaat gewoon door (juli 2018)

- door Ties Keyzer en Tijn Oostenbrink (stagiair)
- follow-up van onderzoek no. 5, uitgebreid naar België
- primeurs voor Trouw en De Standaard
- 9 andere publicaties, onder meer Telegraaf, Metronieuws, Algemeen Dagblad, RTL Nieuws (website)
- Kamervragen van Partij voor de Dieren aan staatssecretaris Blokhuis

15. De schimmige relatie tussen Bergen op Zoom en Philip Morris (juli 2018)

- door Krijn Schramade en Eva Meesterberends (vrijwilliger)
- groot, acht maanden durend WOB-onderzoek naar de contacten tussen deze gemeente en de daar gevestigde fabrikant Philip Morris
- primeur voor website Follow the Money
- daarnaast 18 publicaties in landelijke, regionale en lokale media, zoals NOS Teletekst 101, NOS.nl, Volkskrant, NU.nl, AD, Brabants Dagblad, BN De Stem, Omroep Brabant
- Kamervragen SP aan staatssecretaris Blokhuis
- SP Bergen op Zoom eist extra raadsvergadering

Door primeurs te gunnen aan Trouw, Vrij Nederland, Follow the Money, De Standaard en doordat onze persberichten steeds beter werden opgepikt door ANP, NU.nl en NOS.nl, leidden deze 15 onderzoeken tot minimaal 200 publicaties in vrijwel alle typen media (TV, radio, krant, online, landelijk en regionaal). Ze bereikten alles bijeen miljoenen lezers, kijkers, luisteraars en website bezoekers.

Naarmate ORT langer actief was, werden met name ook onze eigen persberichten steeds beter opgepikt door de grote nieuwsverspreiders ANP, NU.nl en NOS.nl. Als deze nieuws brengen, nemen veel andere media dit snel over.

Overige media-aandacht

Onderzoeksredactie Tabak is zelf voorwerp van mediabelangstelling, krijgt regelmatig de kans om haar onderzoek toe te lichten, en wordt ook regelmatig gevraagd om commentaar op tabaksnieuws:

- de journalistieke website Villamedia besteedde aandacht aan ORT en de samenwerking met NTVG
- in De Volkskrant wijdde columniste Sheila Sitalsingh haar column aan dit project
- hoofdredacteur Marcel Metze werd geïnterviewd door het Algemeen Dagblad; hij schoof aan bij BNR Nieuwsradio (2 x), bij Argos en bij Radio EenVandaag
- redacteur Krijn Schramade werd geïnterviewd door BNR Nieuwsradio, NOS Radio 1, NOS online, RTV Noord en Het Financieele Dagblad
- redacteur Ties Keyzer werd geïnterviewd door Het Financieele Dagblad en was te gast bij 3FM, Radio Apeldoorn en TV Enschede

Politieke en bestuurlijke effecten

De toenemende media-aandacht weerspiegelde zich in de reacties van de Tweede Kamer. Naar aanleiding van onze onderzoeken werden vijfmaal vragen gesteld door partijen in de Tweede Kamer: D66, SP, DENK en Partij voor de Dieren. Al deze vragen werden gesteld in 2018.

Naar aanleiding van onze berichten startte de Nederlandse Voedsel- en Waren Autoriteit (NVWA) vier onderzoeken c.q. handhavingsacties

- naar verkoopafspraken met studentenverenigingen (onderzoek en boetes)
- naar reclame door webshops (onderzoek en boetes)
- naar verkoopafspraken met festivals (onderzoek, loopt nog)
- naar verkoopbonussen voor tabakszaken (onderzoek, loopt nog)

Er waren ook lokale effecten: raadsleden stelden vragen over onze artikelen over contacten tussen gemeenten en de tabaksindustrie (zie de betreffende projecten).

Juridische acties:

ORT diende diverse keren bezwaar in tegen WOB-besluiten. In april 2018 diende ons bezwaar tegen een WOB-beslissing van de gemeente Zevenaar. Die gemeente beweerde over (vrijwel) geen documenten te beschikken rond een schenking van schilderijen en geld (voor oprichting van een cultuurstichting) door tabaksfabrikant BAT. Wij achten dit 'documentengat' ongeloofwaardig. De bezwaarcommissie vond ons bezwaar deels gegrond. De gemeente leverde aanvullende documenten maar liet een cruciale stap achterwege – een zoektocht in het email verkeer van de toenmalige burgemeester. Wij hebben hiertegen beroep ingesteld.

De bezwaarcommissie van de gemeente Zandvoort stelde ons in het gelijk, maar B&W legde dat naast zich neer, zodat wij in beroep moesten gaan. De rechtbank behandelde dat in mei. De gemeente stelde de documenten alsnog beschikbaar, zodat wij het beroep konden intrekken.

Een webshop diende naar aanleiding van een ORT-publicatie begin 2018 een klacht in bij de Raad voor de Journalistiek, die oordeelde dat ORT zorgvuldig had gehandeld.

De WOB-procedure bij de gemeente Bergen op Zoom verliep dermate chaotisch dat een bezwaar nodig was. De zitting van de bezwaarcommissie heeft plaatsgevonden maar haar uitspraak (juridisch gesproken een advies) is nog niet uitgebracht.

Wij verzochten het ministerie van Buitenlandse Zaken om documenten over contacten van de Permanente Vertegenwoordiging van Nederland bij de EU met de tabaksindustrie. Volgens Buiza zijn deze er niet. Wij achten dit niet geloofwaardig en hebben bezwaar ingediend.

In de maanden augustus en september 2018 zijn nog ORT publicaties te verwachten over:

- cultuursponsoring als (tabaks)lobby-instrument
- het functioneren van het NVWA-toezicht, een analyse of opiniestuk op basis van onze onderzoeken
- hoe de Nederlandse overheid in de praktijk omgaat met de FCTC-richtlijnen: een of opiniestuk analyse op basis van onze onderzoeken

Mogelijk vervolg

Dit verslag laat zien dat de activiteiten en de impact van ORT een duidelijke opgaande lijn vertonen. Het aantal publicaties en de impact zijn in 2018 flink toegenomen. De redactie vindt dan ook dat er veel reden is om het project een vervolg te geven. Het lijkt haar echter ook zinvol om dan zowel de thematiek als de financiering te verbreden. Zij ontwikkelt daarvoor op dit moment een plan.

Marcel Metze
hoofdredacteur
17 augustus 2018

Nadere informatie:

+31 24 6632328
+31 6 54674124